

Eski Mezopotamya’da Başörtüsü Kullanımı Üzerine

Sebahattin Bayram*

ORCID: 0000-0001-5676-338X

Ömer Kahya**

ORCID: 0000-0003-2760-5133

Öz

Eski Mezopotamya yazılı kaynaklarında geçen ve başa takılan ya da giyilen nesnelere ve fonksiyonlarına ele alacağımız bu çalışmada ağırlıklı olarak Sumerce ve Akadca sözlüklerden faydalanarak başörtüsü ile bağdaştırılabilecek kelimeler üzerinde durulacaktır. Daha önce yapılmış çalışmalarda öne sürülmüş olan görüşler dikkate alınarak kutsal fahişe karşılığı da verilen din kadınları sınıfının başörtüsü kullandığına dair iddialar araştırılacaktır. Ayrıca konuyla bağlantılı çalışmalar yapmış uzmanların yayınlarındaki görüşlere yer verilerek başörtüsü ile ilgili tespit ve önerilere değinilecektir. Konumuzla alakalı bilgilerin yer aldığı Orta Asur Kanunu’nun ilgili maddeleri ve diğer dönemlerden başörtüsü ile bağlantılı olan bazı ilgili ifadeler incelenecek, okuyuculara alanımız kapsamına giren konuyla ilgili gerçek bilgiler sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Mezopotamya, Sumerliler, Başörtüsü, Kutsal Fahişe, Orta Asur Kanunu

Gönderme Tarihi: 15/05/2019

Kabul Tarihi:25/06/2019

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri, Sümeroloji Anabilim Dalı, E-Posta: bayrams@ankara.edu.tr

** Araş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri, Sümeroloji Anabilim Dalı, E-Posta: kahyao@ankara.edu.tr

On the Use of Veil in Ancient Mesopotamia

Sebahattin Bayram

Ömer Kahya

ORCID: 0000-0001-5676-338X

ORCID: 0000-0003-2760-5133

Abstract

In this paper, objects affixing or wearing on head and their functions are searched in cuneiform sources of the Ancient Mesopotamia by making use of Sumerian and Akkadian dictionaries and other studies. Claims have been suggested in some publications to the subject are discussed and implications of using of veils of sacred prostitutes are reconsidered. Arguments and suggestions in studies about veil and sacred prostitutes made by some scholars are also dealt here. Middle Assyrian Laws present information about veil used by women and some related statements of other periods contain relating data. We try to reach some conclusions about using of veil by examining these texts and correct some misinformation. It is aimed to provide actual information about this subject within the scope of our field.

Keywords: Ancient Mesopotamia, Sumerians, Veil, Sacred Prostitutes, Middle Assyrian Laws

Received Date: 15/05/2019

Accepted Date: 25/06/2019

Об использовании головных платков в Древней Месопотамии

Резюме

Данная статья исследует слова, которые в письменных источниках Древней Месопотамии обозначали предметы, надеваемые на или прикрываемые голову, и их функции. Исследуя преимущественно Шумерские или Акадские словари были выявлены слова, по смыслу схожие со словами, обозначающими головные платки. Принимая во внимание более ранние исследования, было выявлено, что класс религиозных женщин, приравненных к священным жрицам любви, носил головные платки. В данной работе было отведено место взглядам ученых, опубликованным в их статьях по соответствующей теме, определениям и мнениям по поводу головного платка. Были изучены интересующие нас статьи из Ассирийского свода законов и выражения о головном платке других периодов, читателям были представлены достоверные данные по исследуемой теме.

Ключевые слова: Древняя Месопотамия, Шумеры, головной платок, священная жрица любви, Ассирийский свод законов

Получено: 15/05/2019

Принято: 25/06/2019

Giriş

Bu çalışmada Eski Mezopotamya'daki çiviyazılı belgelerde kayıtlı başa giyilen ya da takılan nesnelere ve bunların fonksiyonları incelenecektir. Ayrıca konu hakkında daha önce yazılmış yayınlar gözden geçirilecek ve "Sumer mabet fahişeliğini simgeleyen başörtüsü, çeşitli çağlarda ve ülkelerde kendilerine göre yorumlanarak İslamiyete kadar gelmiş."¹ şeklindeki iddialar incelenecektir. Esasen bizi bu çalışmaya yönlendiren asıl sebep, yukarıda alıntılanan cümledeki gibi bir takım söylemlerin akademik ve gerçeklik yönü araştırılmadan gazete köşeleri, internet siteleri ve medya platformlarında ilk beyan edildiği günden bu yana saygı boyutlarını açacak şekilde ve gerçekle ilgisi olmayan ilavelerle tekrar edilmesidir. Bu nedenle tartışmaların kaynağı olan yayınlardaki bilgilerin geçerliliğine çivi yazılı belgeler gözden geçirilerek bakılacaktır. Ayrıca konuyla bağlantılı çalışmalar yapmış uzmanların yayımlarındaki görüşlere yer verilerek başörtüsü ile ilgili tespit ve önerilere de değinilecektir. Genel bir eğilim olarak akademik camia bu tür popüler yayınları kendi alanları ile ilgili de olsa inceleme ve eleştirme yoluna başvurmaz. Ancak toplumumuz içerisinde uzun süre tartışmalara neden olan iddialar, gerçeği yansıtmıyorsa alanın uzmanları tarafından ele alınmalı ve konu hakkında bilimsel veriler paylaşılmalıdır kanaatindeyiz.

Meseleye girmeden önce, akademisyenler veya araştırmacılar içerisinde toplumun her kesiminden ve farklı dünya görüşünden kimselerin var olmasının, bilime katkı sağlaması bakımından son derece önemli olduğunu düşündüğümüzü belirtmek isteriz. Bu tür çalışmalar yapılırken bilimsel ve etik kurallardan ayrılmayan ve toplumların değer yargılarıyla ilgili bir takım iddialarda bulunurken de hakaret ve nefret duygusu içermeyen bir yaklaşım benimsenmelidir. Akademik çalışmaların ön yargısız ve ön kabulsüz yapılması gerekliliği de tartışma götürmez. Bireyler doğal olarak dünya görüşleri çerçevesinde bir takım olguları, sezgi ve meyilleri doğrultusunda yorumlayabilir ve aklındaki soruları cevaplayabilir. Diğer yandan elde edilen verilerin

¹ Muazzez İlmiye Çığ, Ortadoğu Uygarlık Mirası, Kaynak Yayınları, 2006a, 219. Aynı kelimenin farklı yerlerde değişik telaffuzlarla kaydedilmesi ve Türkçe gramer hataları tamamen yazardan kaynaklanmaktadır. Biz yazarın kitaplarındaki yazılışları tırnak içerisinde olduğu gibi aktarmış bulunuyoruz.

mantık silsilesine aykırılık içermesi, sadece yazarların kendi bakış açısına yatkın kimseler tarafından benimsenebilir fakat asıl amaç doğru bilgilerle okuyucuların tamamına ulaşmak olmalıdır. Uzun zamandır gündemde olan Eski Mezopotamya’da başörtüsü ve fonksiyonlarının ne olduğu meselesinin bu çalışma ile sona ermesi beklenmemekte sadece hangi kesimden olursa olsun sağduyulu ve bilinçli okuyucuya alanımız kapsamına giren konuyla ilgili gerçek bilgilerin sunulması amaçlanmaktadır.

Başa Takılan/Giyilen Nesnelere

Eski Mezopotamya yazılı kaynaklarında geçen ve başa takılan ya da giyilen nesnelere ele alacağımız bu kısımda ağırlıklı olarak Sumerce ve Akadca sözlüklerden faydalanarak başörtüsü ile bağdaştırılabilecek kelimelerin anlamlarına bakılacaktır. Çiviyazılı belgelerde geçen kelimelerin arkeolojik bulgular içerisindeki görsellerle eşleştirmesini yapmak çoğu zaman mümkün değildir. Yaygın olarak metinlerde değinilen nesnelere hakkında kazılarda ele geçen görsel malzeme ile karşılaştırılarak bir takım yorumlarda ve çıkarımlarda bulunulabilir. Bu yolla elde edilen ve öne sürülen fikirler ise zaman içerisinde yapılan yeni çalışmalarda değerlendirilerek kabul görür ya da reddedilir. Sözlüklerden tespit ettiğimiz ve başa takılan ya da giyilen nesnelere ilişkilendirilen kelimeler ise şunlardır:

^{túg}sagšu (*kubšu*)

Eski Babil Devri Sumerce metinlerinde geçen ve sözlükte sekiz yerdeki geçişine değinilen² ve “türban; bir kabın kapağı” anlamları verilen bu kelimenin Akadcası olan *kubšu* Eski Asur, Eski Babil, Yeni Asur ve Yeni Babil Dönemlerine ait metinlerde geçmektedir. Ayrıca Akadca metinlerde hem kadınların hem de erkeklerin kullandığı bir eşya olarak karşımıza çıkmaktadır.³ Foxvog, kelime için “başlık, miğfer, (yünden ya da bakırdan mamul) baş mahfazası” karşılıklarını vermektedir.⁴ Vita, kelimeyi *kupšu* telaffuzuyla sunduğu çalışmasında çeşitli uzmanların görüşlerine yer vermektedir. Bahsettiğimiz anlamlarının yanı sıra “kaput; türban, sarık” anlamlarının verildiğini fakat “türban” anlamının halen tartışıldığına ve Durand’ın “değerli taşlar ve kıymetli metallerle bezenmiş krala özgü bir tür süs” şeklinde açıkladığına değinmekte ve bir Mari metnine göre yaygın kullanılan bir nesne olduğunu söylemektedir.⁵ Sumerce

² ePSD, sagšu.

³ CAD K 485 vd.

⁴ Daniel A. Foxvog, *Elementary Sumerian Glossary*, 2008, 45.

⁵ Juan-Pablo Vita, “Textile Terminology in the Ugaritic Texts”, in *Textile Terminologies in the Ancient Near East and Mediterranean from the Third to the First Millennium BC* (ATS 8), in eds. C. Michel, M.-L. Nosch, Oxford: Oxbow Books, 2010, 333.

sözlükte verilen ve kelime listeleri dışında geçen örneklerde de hem tanrı/tanrıça hem de erkeklerin kullandığı bir eşya olduğu görülmektedir.⁶

^(túg)**bar-si(g₉) (paršīgu)**

^(túg)bar-si(g₉)/bar-sig/bar-síg şeklinde değişik yazılışları bulunan kelime Erhanedanlar, III. Ur ve Eski Babil devirleri gibi farklı dönemlerdeki metinlerde yaygın olarak geçmekte ve sözlüklerde “bir giysi”⁷ ve “şal, kuşak”⁸ anlamlarıyla kaydedilmektedir. Sumerce metinlerden kelimenin farklı anlamlarıyla bir tanrıça ile kadın ve erkekler için kullanıldığını görmekteyiz.⁹ Sumerce’den Akadca’ya *paršīgu* şeklinde geçmiş ve Akadca sözlüklerde “baş giysisi/süsü için kullanılan bir tür kuşak, şal, baş giysisi/süsü, türban” karşılıkları verilerek Akadca’nın farklı lehçelerinde geçtiği belirtilmiştir.¹⁰ Beaugeard ise Mari’de yaygın bir giysi olduğunu ifade etmekte ve bel gibi vücudun çeşitli bölgelerine bağlanan bir tür şal olması gerektiğini söylemektedir.

^(túg)**şugura**

Akadcası bilinmeyen bu kelime için “türban” karşılığı verilmekte ve geçtiği metinlerde tanrıça İstar ve tanrı Enlil’in kullandığı bir eşya olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹

balla

Sumerce NÍG.SAG.ÍL.KÉŠ işaretleriyle yazılan ve “bir baş giysisi/süsü” ya da “peruk” anlamı teklif edilen kelime, metinlerde nadiren geçmektedir. Anlamının tespitinde kelimeyi oluşturmak için yazılan logogramların karşılıkları etkili olmuştur.¹² Akadca karşılıkları ise *upur sinništi* “kadın baş giysisi” ve *upru zikari* “erkek baş giysisi” olarak verilmektedir.¹³

sukud

“Bir çeşit taç ya da baş giysisi/süsü” anlamıyla kayıtlı kelime için muhtemelen nadiren geçmesinden kaynaklı olarak belgelerden örneklere yer verilmemiştir.¹⁴

⁶ ePSD, sagšu başlığı altında söz konusu metin yerleri verilmiştir.

⁷ ePSD, barsig.

⁸ Foxvog, *Sumerian Glossary*, 8.

⁹ Bu örnekler için ePSD, barsig başlığı altındaki metinlere bakınız.

¹⁰ CAD P 203 vd.

¹¹ ePSD, şugura; Foxvog, 2008, 54

¹² William W. Hallo, “The Pennsylvania Sumerian Dictionary (PSD): A Review Article”, *Journal of Cuneiform Studies* 37, (1985): 122-123.

¹³ ePSD, bala; CAD U 189; CDA 424.

¹⁴ ePSD, sukud.

Sumerce ve Akadca bu kelimelerin yanı sıra Akadca sözlüklerde *katāmu* “örtmek”, *pasāmu* “örtünmek”, *paşānu* “örtünmek” anlamlarındaki fiiller ve bunlardan türetilmiş kelimeler de bulunmaktadır.¹⁵ Çeşitli dönemlerde ve metinlerde geçen bu kelimelerin (başı) örtme ya da örtünme ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ileride değineceğimiz Orta Asur Kanunu’nda *paşānu* ve Eski Asurca metinlerde *katāmu* fiilleri ile karşılaşmaktayız.

Görüldüğü gibi metinlerde geçtiği yerler verilmeyen “sukud” hariç kelimelerin tamamı hem tanrı/tanrıçayla hem de kadın/erkek, yani hem eril hem de dişil cinsiyetlerle geçmektedir. Bu kelimeler için verilen “türban” karşılığı hem erkek hem de kadınların kullandığı bir eşya olması bakımından günümüz başörtüsü ile bağdaştırılmamalıdır. İngilizce ve Türkçeye geçen Fransızca “turban” kelimesi, hem “başörtüsü” hem de erkekler tarafından kullanılan “sarık” anlamını karşılamaktadır. Dolayısıyla bu kelimelerin, inançları bağlamında, örtünmek amacıyla kadınlar tarafından kullanılan “başörtüsü” ile bir ilişkisi bulunmamaktadır. Bu nedenle Eski Mezopotamya’da baş için kullanılan nesnelere, günümüzde kadınlara özgü olan “başörtüsü” yerine “türban” demek daha doğru olabilir. Çeşitli heykel ve tasvirlerdeki örnekler, bunların örtünmeden ziyade süs ya da statü göstergesi olarak kullanıldıklarını düşündürmektedir.

Kutsal Fahişelik ve Başörtüsü

Böyle bir başlığa yer vermemizin sebebi, “mabet fahişesi”¹⁶ olarak nitelendirilen bazı din kadınları sınıfının başörtüsü kullandıklarının belirtilmesidir. Konuyla ilgili çeşitli yayımlarda yapılan açıklamaları burada sunacak ardından beyan edilen ifadelerin nerelere dayandırıldığını ve hangi bilgiler ışığında çıkarımlar yapıldığını araştıracağız. Hemen belirtelim ki çiviyazılı belgelere dayalı olarak yapılan açıklamaların neredeyse tamamında dipnot verilmemekte ve kaynak gösterilmemektedir. Dolayısıyla bu durum, iddia edilen hususları irdeleme noktasında zorluk teşkil etmektedir. Konu hakkında yazılanlara gelecek olursak:

“Sumer kadınlarının en önemli görevlerinden biri mabetlerde rahibe olmaktı. 20’ye yakın görevleri vardı. Bunların başında şarkıcılık, oyunculuk, fahişelik geliyordu. Mabetlerde seks kutsal sayılmış, hatta

¹⁵ CDA, 153, 268.

¹⁶ Derginin 6 (2) sayısında S. Bayram tarafından yayımlanan ‘Eski Mezopotamya’da Kutsal Evlilik Metinleri ve “Kutsal/Kült/Mabet Fahişe(si)” İbâresi’ başlıklı makale, konuyu ele almakta ve söz konusu “Kutsal/Kült/Mabet Fahişe(si)” nitelemesinin bazı uzmanlar tarafından kabul edilerek ileri sürülen bir iddia olduğunu ve gerçeği yansıtmadığını ortaya koymaktadır.

eşcinsellik te doğal görülmüştü. Bunlar aynı zamanda mabetlere gelir getiriyordu. Mabet fahişelerinin başlarını örtmeleri zorunluydu. Bu gelenek Hamurabi zamanında kaldırılmış, fakat daha sonra MÖ 1500'lerde adını bilemediğimiz bir Asur kralının yaptığı kanunun 40. maddesiyle tekrar yürürlüğe girmiş. Bu maddeye göre evli ve dul kadınlar da başlarını bir şalla örtecekler, kızlar, köleler ve sokak fahişeleri örtmeyeceklerdir. Böylece evli ve dul kadınları da, mabet fahişeleri gibi yasal seks yaptıkları kabul edilerek kutsal sınıfa koymuşlardır.”¹⁷

Sumer kadınlarının tamamının mabetlerde din kadını olmak gibi bir görevinin bulunduğu şeklinde bir tespit veya iddia yoktur. Eğer Sumer kadınları için mabetlerde din kadını olmak büyük bir onurdu denilmek isteniyorsa yazar tarafından kurulmuş olan cümle bu anlamı ihtiva etmez. Eğer tüm kadınların tapınaklarda din kadını olmakla vazifeli olduğu belirtiliyorsa buna delalet eden en ufak bir bilgi bulunmamaktadır. Sumerce'de “din kadını” karşılığı verilen 13 kadar kelime vardır ve bunların vazifeleri ile statüleri farklıdır.¹⁸ Bu kelimeler, normal kadınlardan din kadınlarını ayırmak ve din kadınlarını da kendi içlerinde sınıflandırmak için türetilmiş ve kullanılmıştır. Fakat her birinin fonksiyon ve görevlerini tam anlamıyla bilemiyoruz. Sadece metinlerden elde edilen bilgilerle bazı görevlerinden haberdar olabilmekteyiz.¹⁹

Yukarıda alıntıladığımız cümlesinde ve başka yerlerde yazar, din kadınlarının görevlerinden birinin de mabet fahişeliği olduğunu söylemektedir.²⁰ Yazarın ifadelerinden “Sumerli kadınlar din kadını olmakla, din kadınları da fahişelik yapmakla görevlidir ve dolayısıyla bütün Sumerli kadınlar fahişedir” gibi kabul edilemez bir sonuç çıkmaktadır.

Din kadınlarının başlarını örtmelerinin zorunlu olduğuna dair de şimdiye kadar herhangi bir tespit yapılabilmemiş değildir. Stol, halen kadınların örtünmek amacıyla

¹⁷ Çığ, *Uygurluk Mirası*, 217. Bu açıklamalar için sadece Asur dönemi uygulaması hakkında bilgi veren bir altnot verilmiş fakat konunun can alıcı noktasını teşkil eden ilk cümlelerle ve hükümlerle ilgili bir atf yapılmamıştır.

¹⁸ amagal, amalug, egizid, en, ereşdingir, igdua, lukur, nubar, nugig, nunuzzi, SAL.LAGAR.BAD, SAL.LAGAR.ME, zirru. Bu kelimelerle ilgili olarak bkz. ePSD., Ayrıca din kadınlarının görev ve fonksiyonları için bkz. Yusuf Kılıç -H. Hande Duymuş, ‘Eski Mezopotamya’da Din Kadınları (Rahibeler)’, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, sy. 1, (2009): 158-179.

¹⁹ Çeşitli din kadınları ve vazifeleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Karen Rhea Nemet-Nejat, “Women in Ancient Mesopotamia” in *Women’s Roles in Ancient Civilizations: A Reference Guide*, edited by Bella Vivante, Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1999, 99-100; Stephanie Budin, *The Myth of Sacred Prostitution in Antiquity*, New York: Cambridge University Press, 2008: 20 vd.; Marten Stol, *Women in the Ancient Near East*, Berlin: de Gruyter, 2016, 555.

²⁰ Çığ, *Kur’an, İncil ve Tevrat’ın Sumer’deki Kökeni*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995, 29; Çığ, *Bereket Kültü ve Mabet Fahişeliği*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006, 77.

kullandığı “başörtüsü” anlamına gelen Sumerce bir kelimenin bilinmediğini ve muhtemelen M.Ö. 3000-2000 arasında baş örtmenin bulunmadığını söylemektedir.²¹ Tapınaklara bu tür kadın veya erkeklerin gelir getirdiğine dair de her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hatta Assante, Nippur’daki İnanna tapınağında 2000 kadar tablette kutsal fahişelikle ya da diğer bir tabirle, mabet fahişeliğiyle ilgili hiçbir bilgi bulunmadığını belirtmektedir.²² Çığ, Hammurabi Dönemi’nde fahişelerin taktığı başörtüsü geleneğinin kaldırıldığını söylemektedir. Bu bilginin nereden edinildiğine dair herhangi bir atıf, yazarın çalışmalarının genelinde olduğu gibi yoktur. Hammurabi Kanunu’nun “başörtüsü” hakkında hiçbir maddesi bulunmamakta ve onun döneminden kalma belgelerde böyle bir örneğe rastlanmamaktadır.²³ Mernissi tarafından da benzer bir hata yapılmıştır. Yazar, Orta Asur Kanunu’nun baş örtmeyle ilgili kısımlarını Hammurabi Kanunu’nda geçiyor sanmaktadır.²⁴ İddia edildiği gibi, Hammurabi öncesi dönemde de baş örtme uygulaması tespit edilebilmiş değildir. Dolayısıyla olmayan bir şeyin kaldırılması da söz konusu olmamalıdır. Stol da fahişelerin başörtüsü taktığına dair bir kanıtın olmadığını söylemektedir.²⁵ İleride ele alacağımız Orta Asur Kanunu’nun ilgili maddeleri hakkında söz konusu yayınlarda söylenenler de Çığ tarafından yanlış aksettirilmiş ya da çarpıtılmıştır. Nitekim diğer yayınlarında Çığ, benzer şekilde şu beyanlarda bulunmaktadır:

“Başörtüsünün başlangıcı da Sumerlilere dayanıyor. Çoktanrılı olan Sumer dininde özellikle büyük tanrıların ve şehrin tanrısının evleri, daha doğrusu mabetleri var. Bu mabetlere isteyen kadınlar, tanrının gelini olarak giriyor. Bunların çok çeşitli görevi var. Bu görevlerden biri de kutsal bir görev olarak genel kadınlık yapmak. Bunların diğer rahibelerden ayrılması için başlarını örtmeleri gerek. Daha çok sonra İÖ 1600 yıllarında bir Asur kralının yaptığı kanunda evli ve dul kadınların da başlarını örtmesi şart koşulmuş. Böylece bu kadınlar da yasal seks yapan mabet fahişeleri gibi

²¹ Stol, *Women*, 26-27.

²² Julia Assante, “The kar.kid/harimtu, Prostitute or Single Woman? A Reconsideration of the Evidence”, *Ugarit-Forschungen* 30, (1998): 8 dipnot 9.

²³ Hammurabi Kanunu için daha ayrıntılı bilgi için bkz. M. E. J. Richardson, *Hammurabi's Laws: Text, Translation, and Glossary*, London: T-T Clark International, 2005: 28 vd.; Martha T. Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Atlanta, Scholar Press, 1997, 71 vd.

²⁴ Mernissi’nin eski baskılarında bulunmayan ve elektronik kitap olarak yayınlanmış eserinin son versiyonunda bu bilgilere değinilmektedir. Elektronik formattaki kitabında sayfa numarası bulunmadığından sadece “New Introduction ‘Why Does The Veil Scare Europe?’” başlığı altında bahsettiğini belirtebilmekteyiz, bkz. F. Mernissi, 2011.

²⁵ Stol, *Women*, 26.

kabul edilmiş oluyor. Bu gelenek önce Yahudi kadınlarına geçmiş, daha sonra da İslam kadınlarına uygulanmış.”²⁶

“Böylece Sumer mabet fahişeliğini simgeleyen başörtüsü, çeşitli çağlarda ve ülkelerde kendilerine göre yorumlanarak İslamiyete kadar gelmiş. İslamiyette de erkekten kaçma şekline dönüştürülmüştür. Buna karşı erkek olamayan yerde Kur’an okunurken, dua edilirken başın örtülmesi, örtünün Sumer’deki dinselliğinin bir devamıdır.”²⁷

Yazarın ilk paragrafta yer alan bilgileri ile burada sundukları, kendi içerisinde tutarsızlık arz etmektedir. Ayrım yapmaksızın bütün Sumer kadınlarının en önemli görevinin mabet fahişeliği olduğunu öne sürmekte ancak burada bu durumun isteğe bağlı olduğunu söylemektedir. Ayrıca yazarın söylemi sadece bu din kadınlarının başlarının örtülü olduğu şeklinde değişmiştir. Kendi isteğiyle din kadını olunabildiği ve genel kadınlık yapan din kadınlarının başlarının diğerlerinden ayrılması için örtüldüğü gibi detay bilgilere hangi yayın veya metinden ulaşıldığına dair herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Diğer yandan çoğu hususta metinlerden bu denli detay bilgi almak imkânsızdır. Bunun nedeni metinleri yazanların herkesin çok iyi bildiği hususları açıklama ve tarif etme gayreti içerisinde olmamalarıdır. Çiviyazısı uzmanları, belgelerdeki kısmi bilgileri birleştirerek bir takım çıkarımlarda ve iddialarda bulunmaktadır. Yazar yine Orta Asur Kanunu ile fahişelerin yanı sıra evli ve dul kadınların da başlarını örtmeleri gerektiğini söylemektedir. Sadece bu yayını okuyan bir kimse, Orta Asur Kanun maddeleri eksik sunulduğu için doğal olarak kutsal fahişelerin yanı sıra kadınların ve dulların da örtünmesinin yasalarla belirlendiğini düşünecektir.

Stol’un belirttiği ve yukarıda verdiğimiz kelimelerin anlamlarından da görüleceği gibi Sumercede kadınların kapanmak amacıyla kullandığı “başörtüsü” için bir kelime bilinmemektedir. Ayrıca yayınlarında hiç bahsetmediği halde Çığ’ın başörtüsü olarak yorumladığı bir kelime var ise bu, hem erkekler hem de kadınlar için kullanıldığını bildiğimiz ve yukarıda değindiklerimizden biri olmalıdır. Fakat yazar böyle bir bağdaştırmada bulunuyorsa bile Sumercede “baş giysisi/süsü, başlık/takke, şal, türban” karşılığındaki kelimelerden hiçbiri “(kutsal) fahişe” olarak alınan kelime ile

²⁶ Çığ, *Vatandaşlık Tepkilerim*, Kaynak Yayınları, 2006b: 163. Bu bilginin de kaynağı bulunmamaktadır. Bu geleneğin İslam kadınlarına uygulandığına dair ciddi bir iddianın sadece “Ben söyledim oldu” mantığıyla ifadesi akademik ve ahlaki bir tavır değildir.

²⁷ Çığ, *Orta Asur Uygarlık*, 219.

geçmemektedir. Sonuç olarak başörtüsünün Sumer mabet fahişeliğini simgelediği iddiasının tamamen hayal ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki alanın uzmanları tarafından yapılan Eski Mezopotamya'daki kutsal fahişelik ya da fahişelikle ilgili çalışmalarda kullanılan yazılı malzemelerin büyük çoğunluğu Sumerlilerden sonraki dönemlere tarihlenmektedir. Hatta kutsal fahişelikle ilgili uzun soluklu tartışmalarda Herodot ve Strabon'un aktardığı gibi para karşılığı tapınaklarda yapılan bir fahişeliğin söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Sadece kutsal evlilik törenlerinde gerçekleştirilen ritüel içerisinde Dumuzi'yi temsil eden kral ile İnanna'yı temsil eden din kadınının birliktelikleri söz konusudur. Çoğu yazar ise bunun tamamen sembolik bir uygulama olduğunu ve bir cinsel birlikteliğin yaşanmadığını kabul etmektedir.²⁸ Cinsel ilişki yaşansın ya da yaşanmasın, kutsal evlenme töreninde yer alan din kadınına fahişe yakıştırması yanlıştır çünkü para karşılığı birlikte olma ya da genel kadınlık gibi bir durum söz konusu değildir. Aksine gerçekleştirilen ve kutsallık izafe edilen bu seremoni ile bereketin geleceğine inanılmaktadır.

Çığ tarafından yanlış aksettirilen Orta Asur Kanunu'na ait baş örtme ile ilgili maddeleri ele alamadan önce, Eski Mezopotamya'daki baş örtme hakkında detay veren tek kaynağın bu maddeler olduğunu belirtmek isteriz. Söz konusu dönemin öncesi ve sonrasındaki süreçte benzer bir veri karşımıza çıkmamaktadır.

MAL A, Madde 40 (Süt. V, st. 42-106)²⁹

Ana yola/caddeye çıkan bir adamın karısı ya da [dullar] ya da [Asurlu] kadınlar başını [açmayacak]. Bir adamın kızları ister kumaş ya da [...] ya da [...] -elbisesi ile ört(ün)ecekler [...] başlarını [.....] (6 satır kırık). Onlar gündüz ana yola/caddeye çıktıklarında ört(ün)ecekler. Beyi ile ana caddede/yolda giden bir kapatma/metres ört(ün)ecek. Bir evli qadištu-kadını ana caddede/yolda ört(ün)ecek (fakat) evli olmayan (qadištu-kadını) ana caddede/yolda başını açacak, ört(ün)meyecek. Bir fahişe (harīmtu) ört(ün)meyecek, başını açacak. Bir ört(ün)müş fahişeyi gören kimse onu

²⁸ Kutsal fahişelikle ilgili daha detaylı bilgi, S. Bayram tarafından hazırlanan ve *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*'nin 6 (2) sayısında yayımlanmış olan "Eski Mezopotamya'da Kutsal Evlilik Metinleri ve "Kutsal/Kült/Mabet Fahişe(si)" İbâresi" başlıklı makalede verilmektedir. Ayrıca bkz. Stol, *Women*, 419; Budin, *Sacred Prostitution*, 20-33; Piotr Steinkeller, "On Rulers, Priests and Sacred Marriage: Tracing the Evolution of Early Sumerian Kingship," in ed. Watanabe, K., *Priests and Officials in the Ancient Near East: Papers of the Second Colloquium on the Ancient Near East – The City and its Life*, Heidelberg, 1999, 133 vd.; Assante, "Prostitute or Single Woman?", 5-96.

²⁹ Roth, *Law Collections*, 167-169.

yakalayacak, şahit koyacak ve onu sarayın girişine getirecek. Onlar takılarını alamazlar fakat yakalayan kimse onun elbisesini alacak, o (fahişeye) 50 defa değnekle vuracaklar ve başına sıcak zift dökcekler. Eğer bir adam bir ört(ün)müş fahişeyi görürse ve (onu) serbest bırakırsa, onu sarayın girişine getirmese ona 50 defa değnekle vuracaklar. Onun bilgi vereni (o adamı ihbar eden) onun elbisesini alacak. Onun kulaklarını delecekler (ve) onlardan (delik kulaklardan) bir ip geçirilip onun arkasından bağlayacaklar. O (fahişeyi serbest bırakan) bir ay boyunca kralın hizmetinde çalışacak. Köle kızlar ört(ün)meyecek ve ört(ün)müş köle kızı gören kimse onu yakalayacak ve sarayın girişine getirecek. Onlar onun kulaklarını kesecek, onu yakalayan kimse onun elbisesini alacak. Eğer bir adam ört(ün)müş bir köle görürse, onu serbest bırakırsa ve onu yakalamazsa, onu sarayın girişine getirmese, onlar ona karşı suçlamaları ispatlayacaklar (ve) onu suçlayacaklar. Onlar ona 50 defa değnekle vuracaklar. Onun kulaklarını delecekler (ve) onlardan (delik kulaklardan) bir ip geçirilip onun arkasından bağlayacaklar. O (köle kızı serbest bırakan) bir ay boyunca kralın hizmetinde çalışacak. Onun bilgi vereni (o adamı ihbar eden) onun elbisesini alacak.

MAL A, Madde 41 (Süt. VI, st. 1-13)³⁰

Bir adam kapatma/metresini örtmek isterse o 5 (ya da) 6 arkadaşını toplayacak ve o onu arkadaşlarının önünde örtecek, (sonra) “O benim aššatu-karımdır (resmi statüdeki karımdır)” diyecek (ve böyle olursa) o aššatu-eştir (resmi karısıdır). İnsanların önünde kapanmamış ise ve kocası “O benim aššatu-karımdır (resmi statüdeki karımdır)” demediyse, o (gerçekten) bir kapatma/metrestir. Eğer bir adam ölürse ve onun ört(ün)müş eşinden oğulları yoksa kapatma/metresin oğulları (gerçek) oğullardır (ve) bir (miras) payı alacaklardır.

Kanunun maddelerinde evli, dul ve Asurlu kadınlar ile genç kızların ve evli *qadištu*'nun dışarı çıkarken örtüneceği fakat evli olmayan *qadištu* ile kadın köle ve fahişelerin ise kesinlikle örtünemeyeceği vurgulanmaktadır. Daha önceki çalışmalarda *qadištu* kelimesinin de dâhil olduğu bazı kelimeler için verilen “(kutsal) fahişe”

³⁰ Roth, *Law Collections*, 169.

anlamının doğru olmadığı, kelimeye daha farklı ve zamanın ve toplumun inancına uygun bir karşılık verilmesi gerektiği belirtilmiştir.³¹ Bir adamla nikâhsız yaşayan kadının sadece beyiyle yâni söz konusu adamla dışarı çıktığında örtüneceği ifade edilmiştir. Örtünmesi kesin bir dille yasaklanmış olanların bu yasağı delmeleri durumunda uygulanacak ağır cezalar da belirtilmiştir: Değnekle 50 defa vurulduktan sonra başlarından aşağı zift dökülmesi işlediği suçu yansıtan bir cezadır ki buna da “ayna/yansıtma cezası (mirror punishment)” denilmektedir. Kılıç, bir metresin çocuklarının baba mirasından hak sahibi olabilmelerinin şartlarından birisi olarak nikâh akdinin tamamlanmış olmasını görmektedir. Yazar, metresin başının örtülmesinin ise nikâh akdinin tamamlanması esnasında yapılan bir uygulama olduğunu söylemektedir.³² Bir adamın ilişki içinde bulunduğu fakat evli olmadığı bir kadını karısı olarak almasının yolu, şahitlerin huzurunda kadının başını örtmesi ve karısı olduğunu belirtmesiyle mümkün olmaktadır. Burada başı örtmenin resmi evliliğin geçerliliği için gerekli bir uygulama ve bir statü belirleme vasıtası olduğunu söylenebilir. Kızların, evli olduğu belirtilmeyen Asurlu kadınların ve dulların da örtünüyor olması başörtüsünün aynı zamanda statü ile ilgili olduğunu göstermektedir. Ancak bazı uzmanların dillendirdiği şekilde başörtüsünün; kadını, evlenmemiş *qadištu*, köle, metres ve fahişelerden ayıran ve kadının toplumdaki statüsünü temsil eden bir sembol olduğu anlaşılmaktadır.³³ Orta Asur Kanunu'nun baş örtme hakkındaki maddeleriyle ilgili dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, gerek başı örtmek için ve gerekse başı açmak için kullanılan ifadede “başörtüsü” karşılığında bir kelimenin bulunmamasıdır.

Çığ ise atıf yaptığı yayındaki³⁴ tercümelemleri de cinsellikle bağ kurmak maksadıyla olsa gerek, farklı yansıtarak evli kadınlar ve dullar dışındakilerin örtünmeyeceğini söylemekte, kadınların ve dulların başları örtülerek aynı fahişeler gibi yasal seks yaptıklarının kabul edildiği çıkarımını yapmaktadır. Hâlbuki kanun maddeleri kadın köleler ve fahişeler hakkında açık hükümler ortaya koymaktadır. Eksik bilgiler ve çarpıtmalarla ortaya atılan çıkarımların iyi niyetle yapılmadığı açıktır. Orta Asur Kanun

³¹ S. Bayram, Kutsal Evlilik Metinleri; Budin, *Sacred Prostitution*, 23-25; Stol, *Women*, 608-614; Assante, “Prostitute or Single Woman?”, 44-45.

³² Yusuf Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku Asur, Babil ve Hitit Devletlerinin Yıkılışına Kadar*, 2. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2018, 134.

³³ Godfrey Rolles Driver ve John C. Miles, *The Assyrian Laws*, Oxford: Reprint of Edition 1935, Aalen: Scientia Verlag, 2nd ed., 1975, 134; Stol, *Women*, 28. Daha farklı bir görüş için bkz. Gerda Lerner, “The Origin of Prostitution in Ancient Mesopotamia”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 11, (1986): 248.

³⁴ Memrure Tosun ve Kadriye Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi- Şaduqa Fermanı*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, 252-253.

maddelerinde bahsedilen baş örtme uygulamasının günümüzdekine benzerliği noktasında mevcut arkeolojik malzeme içerisinde bir örnek bulunmamaktadır. Maddelerdeki baş örtmenin sebebinin; bir geleneğin sürdürülmesi, coğrafi şartların zorlaması, örtünmenin esas tutulması ya da bir statü göstergesi olduğu tartışılabilir. Bu durumun genel olarak statü göstergesi olduğu kabul edildiğine yukarıda değinmiştik. Nitekim köleler ve fahişelerin başlarını örtünmesinin yasaklanması, bu düşünceyi destekler niteliktedir. Diğer kadınlar, evli *qadištu* ve evlenerek metreslikten eş durumuna yükselen kadınların başları açık olarak dışarı çıkmaları hakkında herhangi bir cezai uygulamadan bahsedilmez. Çığ'ın başörtüsüyle ilgili ilk beyanlarının yer aldığı bir diğer yayınında şu ifadeler yer almaktadır:

“Sumer tapınaklarında rahibeler genel kadın görevi yapıyorlardı.

Bunlar tanrı namına seks yaptıklarından kutsal sayılmış ve diğer kadınlardan ayrılmaları için başları örttürülmüştür.”³⁵

Çığ'ın atıf yaptığı yayında bu tür ifadelerin yer almadığını da aşağıda verdiğimiz Schmökel'in çevirisinden anlamaktayız. Burada kaynak gösterildiği için bilgilerin doğruluğunu daha kolay bir şekilde kontrol etme imkânı doğmaktadır. Schmökel baş örtme ile ilgili şunları söylemektedir:

“Başlık (serpuş) olarak, kurdele, bez, baret, takke – örneğin, III. Ur zamanında yün takkeler- fes ve çeşitli yükseklik ve biçimde kasketler; ayakkabı olarak da sandalet veya sert deriden ayakkabı kullanılırdı. Kadınlar, zaman zaman da mabet fahişeleri sokakta örtünürlerdi; fakat sıradan fahişeler ve kadın köleler buna mezun değillerdi.”³⁶

Kaynak olarak gösterilen kitabın tercümesine baktığımızda Çığ'ın dile getirdiği Sumer din kadınlarının genel kadınlık yaptıkları ve tanrı namına seks yapan din kadınlarının diğer kadınlardan ayrılması için başlarını örttükleri bilgisinin nereden edinildiğini anlayamıyoruz. Yazarın diğer çalışmalarında aynı ifadeler için tekrar Schmökel'e atıf yapmaması da dikkat çekicidir. Schmökel ise eski tarihli bu çalışmasında kadınların örtünmesiyle ilgili kısım için bir referans göstermemiştir. Yazarın örtünmeyle ilgili verdiği ayrıntılardan ve başka bir metinde benzer bilgilerin bulunmamasından Orta Asur Kanunu'nun ilgili maddelerinden bahsettiğini anlıyoruz. Zaman zaman örtündüğünü belirttiği ve “mabet fahişesi” şeklinde tercüme ettiği

³⁵ Muazzez İlmiye Çığ, *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995, 29.

³⁶ Hartmut Schmökel, *Kulturgeschichte des alten Orient*, Stuttgart, 37.

kısımda *qadištu* kelimesi yer almaktadır. O dönemlerde çoğunlukla “mabet/kutsal fahişe(si)” karşılıkları ile değerlendirilen *qadištu* kelimesinin artık bu anlamı ile kullanılmamaya başlandığına yukarıda değinmiştik. O dönemde bu şekilde tercüme edilmesi gayet doğaldır. “Sokak fahişesi” olarak çevrilen kısımda da *harımtu* kelimesi geçmektedir. Schmökel burada III. Ur Devri giyim-kuşamından söz ettikten sonra farklı bir devir olduğunu belirtmeden Orta Asur Devri kadınlarının örtünmesinden bahsetmektedir.

Orta Asur Devri'nin aksine, evlilikle ilgili Eski Asurca metinlerde kadınların başını açtığına dair ifadelerin geçtiğini görmekteyiz. Bunlardan ilki çeşitli giderlerin kaydedildiği ve Albayrak tarafından yayınlanan bir metinde geçmektedir. Damatları olacak kişinin ve arkadaşlarının davet edildiği belirtilen metinde muhtemelen bu davet için yapılan masraflar yer almaktadır. Son satırda ise “Kız kardeşimiz tanrıça İstar için başını açtı” denilmektedir. Yazar bu metnin, ait olduğu arşivdeki diğer tabletlerden edildiği bilgi doğrultusunda söz konusu kız kardeşin evlendirilmesiyle ilgili olduğunu belirtmektedir. Daha sonra metnin son satırdaki *qaqqadam qalāpu* “baş soymak, açmak” ifadesinin bir başka Kültepe metninde geçen *qaqqadam patā’um* “baş açmak” ile paralel olduğunu söylemektedir.³⁷ Yazarın değindiği diğer metin³⁸ ise bir evlilik sözleşmesidir. Stol, bir Sumerce metinden ve Gilgameş Destanı ile bir Mari metninden örneklendirerek düğün esnasında gelinin başına örtülen fakat düğün gecesi çıkarılan bir örtünün bulunduğunu öne sürmekte ve Akadca'daki *kallatu kuttumu* “örtülü gelin” tabirinin de bu düşüncesini desteklediğini belirtmektedir.³⁹ Gilgameş Destanı'nda geçen cümlede de erkeklerin açtığı nesne için “file, ağ” anlamındaki *pūgu*⁴⁰ kelimesi kullanılmıştır. Doğal olarak bu uygulamanın kültürümüzde halen devam eden “duvak açma” geleneğiyle benzerliği dikkat çekicidir. Yukarıda değindiğimiz iki Kültepe metninde de benzer bir durum bulunduğunu düşünmekteyiz. Albayrak tarafından yayınlanan metinde, gelinin başörtüsünün/duvağının açılmasıyla evliliğe ilk adımını atacağı ifade edilmiş olmalıdır. Eski Mezopotamya'da önemli bir yeri olan İstar ile

³⁷ İrfan Albayrak, “Kültepe'den Değişik Bir Masraf Listesi”, *Archivum Anatolicum* 5, (2002): 7-8. Kültepe'den bulunmuş ve Sargon'un Anadolu seferinin anlatıldığı bir metinde Sargon'un düşmanlarının başlarını kadın gibi örttüğünden bahsedilmektedir. Burada baş örtme *qaqqadam katāmu* şeklinde ifade edilmiştir bkz. Cahit Günbattı, “Kültepe'den Akadlı Sargon'a Âit Bir Tablet”, *Archivum Anatolicum* 3, (1997): 135-136.

³⁸ Dercksen, 1998, 2; AKT I, 77: 1-4) *Šu-Sū-en₆ E-ta-ri a-ha-sū ša En-nam-A-šur e-hu-uz qá-qá-sà pá-te* “Šū-Suen, Ennam-AŠšur'un kız kardeşi Etari ile evlendi ve onun (Etari'nin) başı açılmıştır.”. Söz konusu yayında ilgili kısımlar farklı değerlendirilmiştir bkz. Emin Bilgiç vdğr., *Ankara Kültepe Tabletleri 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, 94.

³⁹ Stol'un bu görüşleri için bkz. Stol, *Women*, 22-23.

⁴⁰ CDA, 277.

ilişkilendirilerek belirtilmesi de son derece uyumluluk arz etmektedir. Hitit Dönemi'ne (±M. Ö. 1550) tarihlenen Bitik vazosundaki bir adamla karısının karşılıklı oturduğu bir sahne evlilikle ilişkilendirilmiştir (bkz. Resim 3). Burada adam kadının giymiş olduğu, başını da kapatan bir elbiseyi ya da başörtüsünü çıkarmak için elini uzatmakta ve diğer eliyle de bir kadeh tutmaktadır.⁴¹ Bu örnek de yine evliliğin ardından gerçekleştirilen baş açma/duvak açma geleneğini çağrıştırmaktadır. Diğer yandan Hüseyindedede ve İnanlık vazolarında da benzer örtünme şekilleriyle karşılaşmaktayız.⁴² Bu görsel malzemeler, bize baş örtmenin ya da açmanın sadece Eski Mezopotamya'da değil aynı zamanda Eski Anadolu'da da var olduğunu göstermektedir.

Alanımızla ilgili yaptığımız çalışmalarda duvak açma âdetinde olduğu gibi bazı kültür öğelerinin geçmişten günümüzde aynen veya kısmen değişmiş şekilde devam ettiğini görme ve kökenlerini bilme imkânına sahip olmak da bize araştırma yaparken ayrı bir heyecan vermektedir. Fakat yukarıda belirttiğimiz gibi, herhangi bir bilimsel dayanağı olmayan, tahrif edilmiş ve toplumun değer yargılarını dikkate almayan bir takım söylemlerin kutuplaşmalara ve hatta bölünmelere neden olması, elbette kaygı verici ve üzücüdür. Benzer şekilde etnik kökenlerini daha eskiye çekmeye çalışan sözde araştırmacıların yaptığı ve hatta bazı akademisyenlerin filolojik temel ya da farkındalık yoksunluğundan kaynaklanan cesaretle yazıp çizdikleri de, bu çalışmada vurguladığımız gibi çarpıtılmış bilgiler ve bilinçli ya da bilinçsizce yapılmış yanlış çıkarımlar içermektedir. Uzun soluklu bir eğitimden sonra filolojik belgeleri inceleme ve anlama yetisi kazanmış uzmanlar bile bu ölü diller ve kadim toplumlar hakkında yanlış çıkarımlarda bulunabilmektedir.

⁴¹ Tsevat, "The Husband Veils a Wife", 239; Tahsin Özgüç, "Bitik Vazosu", *A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 26, sy. 1-2, (1958); Harry Angier Hoffner, *The Laws of the Hittites. A Critical Edition*, Leiden - New York - Köln, Brill, 1997, 157, 226; Stol, *Women*, 23-24.

⁴² Tayfun Yıldırım, "New Scenes on the second relief vase from Hüseyindedede and their Interpretation in the Light of Hittite Representative Art", *Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici* (L), (2008): 850, Fig. 5.

Sonuç

Filolojik belgeler ve alan uzmanlarının yayınlarını inceleyerek yaptığımız bu çalışmada, Sumerce ve Akadca başa takılan veya giyilen nesnelere belirten kelimelere baktığımızda hiç birinin sadece kadınlara özgü olmadığı ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki kadınlara özgü olsa bile hiç birinin günümüz örtünme anlayışıyla bağı kurulamamaktadır. Verilen kelimeler içerisinde birinin “başörtüsü” karşılığında olduğunu varsaysak dahi hiçbiri “mabet/tapınak fahişesi” anlamına geldiği öne sürülen terimlerle geçmemektedir. Çığ’ın yayınlarında Sumerlilerin kültüründe bulunmayan bazı unsurların kaynak belirtmeksizin okuyucuya dayatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunun yanında yazarın başörtüsü ile ilgili ifadeleri incelendiğinde, çalışmanın başında öngörülenin çok üzerinde çarpıtmaların bulunduğu tespit edilmektedir. Söz konusu çarpıtmalar, daha önceden hedeflenmiş bir sonuca ulaşmak amacıyla yapıldıkları izlenimi uyandırmaktadır.

Eski Mezopotamya’da kadınların örtünmesiyle ilgili elle tutulur bilgilere sadece Orta Asur Kanunu’ndan ulaşmaktayız. Yasalarda bahsedilen örtünme ile köle ve fahişlerden diğer kadınları, evlilikle de ilişkilendirerek, statü bakımından ayırmak amaçlandığı anlaşılmaktadır. Eski Mezopotamya yazılı kaynaklarında geçen bilgileri, sanki tüm devirlerde mevcutmuş gibi yansıtmak ve hatta Sumerce metinlerden elde edilen kültür öğelerini de sadece Sumerlilere izafe etmek yanlıştır. Sumerlilerin Mezopotamya’ya başka bir yerden geldikleri zaman karşılaştıkları yerel kültürü ve Sumer coğrafyası içinde yaşayan diğer kavimleri yok saymak doğru bir yaklaşım olamaz. Ayrıca Sumer edebî metinlerinin büyük bir kısmı, Eski Babil Devri’nden kalmadır ve söz konusu dönemde oluşturulan belirli bir eserin III. Ur Devri’nden kalma nüshasıyla Eski Babil Dönemi’ndeki nüshası arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla Eski Babil Devri Sumerce edebî metinlerin birçoğu öncekilerin bire bir kopyası değil, kendi inanç ve kültürleri çerçevesinde yapılan çeşitli değişiklikler ve eklemeler içeren versiyonlarıdır.

Çığ’ın çalışmaları içerisindeki incelediğimiz kısımlarda aktarılanları, bilimsel normlardan uzak ve iyi niyetten yoksun görmekteyiz. Çığ, konu ile ilgili yazdığı ilk günden beri, akademik olmayan yapay iddialarla başörtüsünün kutsal fahişeliğin simgesi olduğunu empoze etmeye çalışmaktadır. Bu çalışma, en azından ulaşacağı

okuyucu kitlesine popüler yayınlarda aktarılan bilgilere daha temkinli yaklaşılması gerektiğini anlatmış olacaktır. Diğer yandan her kesimden ilkeli duruşa sahip bireylerin de çalışmamızdaki bilimsel verileri göz ardı etmeyeceğini ummaktayız. Toplumumuzda yer alan farklı kökene, inanca ve kültüre sahip insanları aşağılamayı ve dışlamayı hedef edinmiş kimseler için yapılabilecek bir şey olmadığının farkındayız. Çığ'ın iddialarının alanımız kapsamına giren taraflarını incelemek elbette üzerimize düşen akademik vazifedir ve geç de olsa yanlış aksettirilmiş hususları aydınlatmaya çalışmış bulunmaktayız.

Kaynaklar

ALBAYRAK, İ., “Kültepe’den Değişik Bir Masraf Listesi”, *Archivum Anatolicum* 5, (2002): 1-10.

ASSANTE, J., “The kar.kid/harimtu, Prostitute or Single Woman? A Reconsideration of the Evidence”, *Ugarit-Forschungen* 30, (1998): 5-96.

BAYRAM, S., “Eski Mezopotamya’da Kutsal Evlilik Metinleri ve “Kutsal/Kült/Mabet Fahişe(si)” İbâresi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6, sy.2, (2019): 546-575.

BUDIN, S., *The Myth of Sacred Prostitution in Antiquity*, New York: Cambridge University Press, 2008.

ÇIĞ, M., *Kur’an, İncil ve Tevrat’ın Sumer’deki Kökeni*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995.

ÇIĞ, M., *Ortadoğu Uygarlık Mirası*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006a.

ÇIĞ, M., *Vatandaşlık Tepkilerim*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006b.

ÇIĞ, M., *Bereket Kültü ve Mabet Fahişeliği*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006c.

DERCKSEN, J. G., *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires*, 1998/28.

DRIVER, G. R. and MILES, J. C., *The Assyrian Laws*, Reprint of Edition Oxford 1935, Aalen: Scientia Verlag, 2nd ed., 1975.

FOXVOG, D. A., *Elementary Sumerian Glossary*, 2008.

GÜNBATTI, C. *Günbatti*, “Kültepe’den Akadlı Sargon’a Âit Bir Tablet”, *Archivum Anatolicum* 3, (1997): 131-155

HALLO, W. W., “The Pennsylvania Sumerian Dictionary (PSD): A Review Article”, *Journal of Cuneiform Studies* 37, (1985): 114-126.

HOFFNER, H. A., *The Laws of the Hittites: A Critical Edition*, Leiden - New York - Köln, Brill, 1997.

KILIÇ, Y., *Eskiçağ Aile Hukuku Asur, Babil ve Hitit Devletlerinin Yıkılışına Kadar*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2018.

KILIÇ, Y.- DUYMUŞ, H. H., “Eski Mezopotamya’da Din Kadınları (Rahibeler)”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, sy.1, Ankara, (2009):158-179.

LERNER, G., “The Origin of Prostitution in Ancient Mesopotamia”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 11, (1986): 236-254.

MERNISSI, F., *Beyond the Veil: Male-Female Dynamics in Muslim Society*, Saqi, 2011.

NEMET-NEJAT, K. R., “Women in Ancient Mesopotamia.” in *Women’s Roles in Ancient Civilizations: A Reference Guide*, ed. Bella Vivante, 85-106, Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1999.

ÖZGÜÇ, T., “Bitik Vazosu”, *A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 26, sy. 1-2, (1958): 1-18.

RICHARDSON, M. E. J., *Hammurabi's Laws: Text, Translation, and Glossary*, London, T-T Clark International, 2005.

ROTH, M. T., *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Atlanta, Scholar Press, 1997.

SCHMÖKEL, H., *Kulturgeschichte des alten Orient*, Stuttgart, 1961.

SPYCKET, A., *La Statuaire du Proche-Orient Ancien*, Leiden - Köln, Brill, 1981.

STEINKELLER, P., “On Rulers, Priests and Sacred Marriage: Tracing the Evolution of Early Sumerian Kingship,” in *Priests and Officials in the Ancient Near East: Papers of the Second Colloquium on the Ancient Near East – The City and its Life*, ed. Watanabe, 103-137, K., Heidelberg, 1999.

STOL, M., *Women in the Ancient Near East*, Berlin: de Gruyter, 2016.

TOSUN M. ve YALVAÇ K., *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi- Şaduqa Fermanı*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.

TSEVAT, M. “The Husband Veils a Wife”, *Journal of Cuneiform Studies* 27, (1975): 235-240.

VITA, J.-P., “Textile Terminology in the Ugaritic Texts”, in *Textile Terminologies in the Ancient Near East and Mediterranean from the Third to the First*

Millennia BC (ATS 8), eds. C. Michel, M.-L. Nosch, 323-337, Oxford: Oxbow Books, 2010.

YILDIRIM, T. “New Scenes on the second relief vase from Hüseyindede and their Interpretation in the Light of Hittite Representative Art”, *Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici* (L), (2008): 837-850.

Kısaltmalar

- AKT I: BİLGİÇ, E., SEVER, H., GÜNBATTI, C. ve BAYRAM, S., *Ankara Kültepe Tabletleri 1*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- CAD: *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, Chicago, 1956vd.
- CDA: BLACK, J., GEORGE, A. and POSGATE, N., *A Concise Dictionary of Akkadian*, Wiesbaden, 2000.
- ePSD: TINNEY, S. et al., *The Electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary*(<http://psd.museum.upenn.edu/epsd/index.html>)2006.

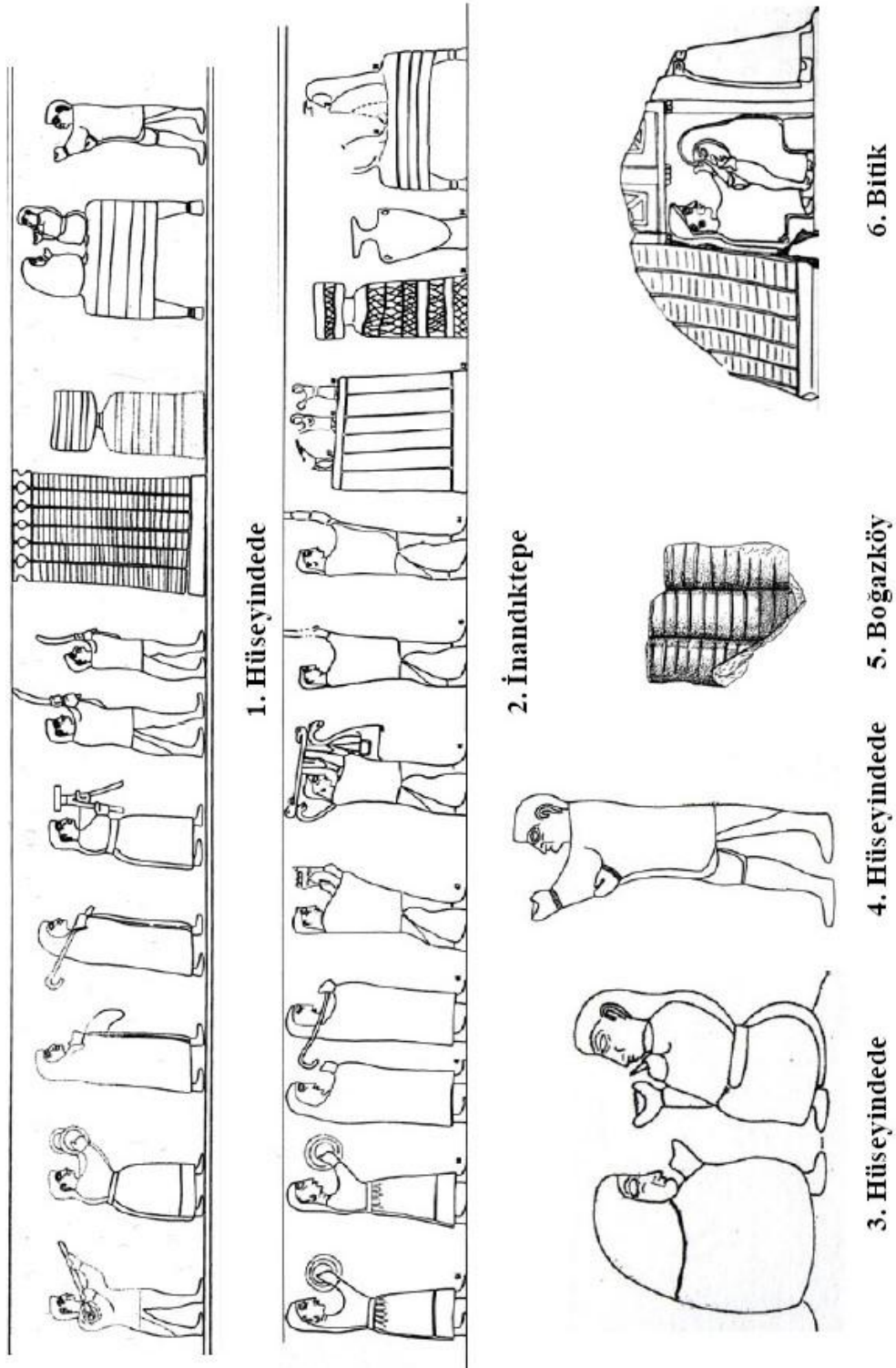
Resim 1: Erhanedanlar III Dönemi. Sumer'in çeşitli bölgelerinden kadın heykel(cik)leri (bkz. Agnès Spycket, *La Statuaire du Proche-Orient Ancien*, Leiden - Köln, Brill, 1981, 107-121, Fig. 69, 70, 76, 80, 81).

Resim 2: Erhanedanlar III Dönemi. Sumer'in çeşitli bölgelerinden kadın heykel(cik)leri (bkz. Agnès Spycket, *La Statuaire du Proche-Orient Ancien*, Leiden - Köln, Brill, 1981, 107-121, Fig. 53, 72, 73, 75, 82).

Resim 3: Akad Dönemi. Sumer coğrafyasının çeşitli bölgelerinden kadın heykel(cik)leri (bkz. Agnès Spycket, *La Statuaire du Proche-Orient Ancien*, Leiden - Köln, Brill, 1981, 165-174, Fig. 112, 113, 115, 116).

Resim 4: İnandıık, Hüseyindede ve Bitik vazolarından sahneler (bkz. Tayfun Yıldırım, “New Scenes on the second relief vase from Hüseyindede and their Interpretation in the Light of Hittite Representative Art”, *Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici* (L), (2008): 850).